

ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

ANASTAZJA CHATZIGIANNIDI

Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) θεωρείται ο «εθνικός ποιητής» της Ελλάδας. Ο ελληνικός εθνικός ύμνος αποτελείται από τις δύο πρώτες στροφές του ποημάτων του *Ύμνος εις την Ελευθερίαν*. Πολλοί στίχοι των ποιημάτων του ακούγονται από τα χείλη των Ελλήνων ακόμη κι αν πολλές φορές δεν ξέρουν οι ίδιοι από πού προέρχονται αυτά τα λόγια. Συχνά μάλιστα χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένες καταστάσεις λειτουργώντας ως στερεότυπες εκφράσεις/παροιμίες. Για παράδειγμα, όταν επικρατεί απόλυτη σιγή, έρχεται στο νου η φράση από τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* (Β' Σχεδίασμα) «Άκρα του τάφου σιωπή» ή ακόμη ολόκληρο το δίστιχο «Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει/λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι' η μάνα το ζηλεύει». Ή από τον *Ύμνο εις την Ελευθερίαν*, είναι σε όλους γνωστοί οι στίχοι: «Περασμένα μεγαλεία/ Και δηγώντας τα να' κλαις».

Γράφοντας τον *Ύμνο εις την Ελευθερίαν* το 1823, ο Σολωμός «επιστρατεύει την τέχνη στην υπηρεσία της Ελληνικής Επανάστασης, που μαίνεται από δύο χρόνια και αναγνωρίζεται από τη μαχόμενη κριτική ως ο «εθνικός ποιητής» της αναγεννώμενης Ελλάδας»¹. Ο Ιάκωβος Πολυλάς, φίλος και «μαθητής» του Σολωμού, εξέδωσε το 1859 τα *Ευρισκόμενα* του Σολωμού. Στα *Προλεγόμενα* του αποκαλεί το Σολωμό «εθνικό ποιητή»: «Μεσ το άγιο βήμα της ψυχής οικοδομούσε (ο Σολωμός) την αληθινήν Ελλάδα' .....Αυτή που' ναι μυστήριο για όλα τα άλλα παιδιά της, φανερόνεται εις τα μάτια του εθνικού ποιητή με τα θεϊκά της γνωρίσματα»².

Ο «εθνικός ποιητής» όμως δεν έχαιρε πάντα την εκτίμηση όλων των Ελλήνων. Ο *Ύμνος εις την Ελευθερίαν* είχε άμεση απήχηση στον επαναστατημένο ελλαδικό χώρο ενώ η ποιητική τέχνη του Σολωμού έγινε αποδεκτή και από τους διανοούμενους εκείνης

¹ Βελουδής, Γιώργος: *Κριτικά στο Σολωμό*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 2000, σελ. 224.

² Πολυλάς, Ιάκωβος: *Προλεγόμενα*, στο: Κεχαγιόγλου, Γιώργος (επιμ.): *Εισαγωγή στην ποίηση του Σολωμού. Επιλογή κριτικών κειμένων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999, σ. 58

της εποχής. Εμφανίζεται μάλιστα ο όρος «εθνική ποίηση» στη βιβλιοκρισία του Ψύλλα, όταν αυτός αναφέρεται στο έργο του Σολωμού³. Ωστόσο, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1832, παρουσιάζονται πολλοί πολέμιοι του Σολωμού, οι οποίοι επικρίνουν κυρίως τη γλώσσα που χρησιμοποιεί στο έργο του. Γίνεται τότε εμφανής η ύπαρξη δύο αντικρουόμενων κέντρων: της Αθήνας και των Επτανήσων. Ενώ οι Επτανήσιοι λόγιοι στηρίζουν το Σολωμό, οι λόγιοι της Αθήνας τον κατηγορούν ότι δε σέβεται την ελληνική γλώσσα. Η πιο έντονη αντίδραση στη γλώσσα του Σολωμού έρχεται από τον Αλέξανδρο Σούτσο, ο οποίος αναφερόμενος στο Διονύσιο Σολωμό και τον Ανδρέα Κάλβο (σύγχρονο του Σολωμού), γράφει:

«Ο Κάλβος και ο Σολωμός, ωδοποιοί μεγάλοι
κ' οι δύο παρημέλησαν της γλώσσης μας τα κάλλη.
Ιδέαι όμως πλούσιαι, πτωχά ενδεδυμένα
δεν είναι δι' αιώνιον ζωήν προωρισμένα!».⁴

Το γλωσσικό ζήτημα ταλανίζει την Ελλάδα από τα χρόνια της επανάστασης για εθνική ανεξαρτησία. Η αθηναϊκή διανόηση υποστηρίζει στην πλειοψηφία της την καθαρεύουσα, προσπαθεί δηλαδή να αναβιώσει και να διατηρήσει εξαρχαϊσμένες φόρμες λέξεων και κατασκευής προτάσεων και θεωρεί ότι με αυτόν τον τρόπο θα σώσει την ελληνική γλώσσα από την αλλοίωση. Από την άλλη πλευρά είναι αυτοί που υπερασπίζονται την «κοινή» ή «λαϊκή» γλώσσα, οι οποίοι βρίσκονται στα Επτάνησα, πατρίδα του Σολωμού. Η βασική πεποίθηση της ομάδας αυτής είναι ότι η κυρίαρχη γλώσσα πρέπει να είναι η ζωντανή γλώσσα που καταλαβαίνουν όλοι και όχι μία τεχνητή γλώσσα βασισμένη σε αρχαϊσμούς, την οποία χρησιμοποιούν μόνο οι φιλόλογοι.

Το έργο, στο οποίο ο Σολωμός εκθέτει τις πεποιθήσεις του για τη γλώσσα είναι ο *Διάλογος*. Οι συμμετέχοντες στο διάλογο είναι ο Ποιητής και ο Σοφολογιάτατος. Ο Ποιητής αντιπροσωπεύει τις απόψεις του Σολωμού υπέρ της ζωντανής κοινής νέας ελληνικής γλώσσας, παρουσιάζοντας επιχειρήματα στο Σοφολογιάτατο, ο οποίος είναι υπέρ της εξαρχαϊσμένης γλώσσας. Ο ποιητής τοποθετεί το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα ανάμεσα σε ανάλογες περιπτώσεις ευρωπαϊκών εθνών, όπως οι Γερμανοί, οι Γάλλοι και οι Ιταλοί, που στάθηκαν συντηρητικά απέναντι στην «κοινή» γλώσσα, αλλά τελικά αποδέχτηκαν την κυριαρχία της. Για να προβάλει τον τεχνητό και αφύσικο χαρακτήρα της αρχαϊζουσας γλώσσας που προσπαθούν να επιβάλουν οι Έλληνες λόγιοι, λέει:

«Τέλος πάντων οι Σοφολογιάτατοι εκείνων των εθνών ήθελαν να γράφεται μία γλώσσα, όπου ήταν μια φορά ζωντανή εις τα χείλη των ανθρώπων.....αλλ' οι δικοί μας θέλουν να γράφουμε μία γλώσσα, η οποία μήτε ομιλείται, μήτε άλλαις φοραίς ωμλήθηκε, μήτε θέλει ποτέ να ομιληθή.»⁵

Όλο το έργο κινείται γύρω από τη βασική αρχή, ότι «ο διδάσκαλος των λέξεων είναι ο λαός»⁶ και ο συγγραφέας τις μαθαίνει από το λαό, γι' αυτό παρακάτω διατάζει το Σοφολογιάτατο:

«Υποτάξου πρώτα 'ς τη γλώσσα του λαού, και, αν είσαι αρκετός, κυριέψέ την.»⁷

Αυτήν την άποψη αντανακλά όλη τη δημιουργία του Σολωμού. Ο ποιητής χρησιμοποίησε σε όλο του το έργο τη δημόδη γλώσσα. Η αμφιταλάντευσή του αφορά στη χρήση τύπων κοινών πανελληνίων ή ιδιοματικών ζακυνθινών και επτανησιακών. Παρατηρείται δε ότι, κατά την ωριμότερη περίοδο της δημιουργίας του (μετά το 1833), ο Σολωμός στρέφεται από τους πανελλήνιους τύπους στους ιδιοματικούς, τους οποίους χρησιμοποίησε σπανιότερα στο παρελθόν. Εκτός από ορισμένους δημοτικούς στίχους, που ο ποιητής πήρε αυτούσιους από τη δημόδη παράδοση, χρησιμοποίησε με δεξιότεχνία το λεξιλογικό θησαυρό της γλώσσας του λαού για να δημιουργήσει την προσωπική του ποίηση.

Επίσης, ο Ποιητής προσπαθεί να πείσει το Σοφολογιάτατο πως οι λέξεις της «κοινής» ελληνικής δεν είναι ούτε χυδαίες ούτε διεφθαρμένες, όπως εκείνος υποστηρίζει. Για να το αποδείξει, φέρνει παραδείγματα χρήσης κοινών τύπων από Ιταλούς ποιητές αλλά και από τον Όμηρο και συμπεραίνει:

«αν έχης νυχή, αισθάνεσαι πως έτσι μεταχειρισμένα λόγια (από το λαό) δεν είναι χυδαϊκά' αν δεν έχης, μήτε τα φαντάσματα της ποιήσεως βλέπεις, μήτε τα πάθη αισθάνεσαι και με την πρόληψη, που έχεις, τα λόγια σου φαίνονται χυδαϊκά»⁸

Σύμφωνα με το Κ.Θ. Δημαρά, ο *Διάλογος* γράφτηκε γύρω στα 1824 και διασώθηκε ατελής⁹. Εκδόθηκε μετά το θάνατο του Σολωμού στον τόμο των *Ευρισκόμενων* (1859), υπο την επιμέλεια του Ιάκωβου Πολυλά. Ο ποιητής Κωστής Παλαμάς (1859-1943) συνέβαλε σημαντικά στην κριτική του έργου του Δ. Σολωμού. Αναφερόμενος στο *Διάλογο*, επαινεί την άρτια πολεμική του Σολωμού και τη βαθιά αντίληψη του γλωσσικού ζητήματος.¹⁰ Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο, με τον οποίον

⁵ Σολωμού, Διονύσιου: *Διάλογος*, στο: Σολωμός, Διονύσιος: *Άπαντα. Τα ευρισκόμενα* [Μετά πρόλογου περί του βίου και των έργων του ποιητού υπό Κωστή Παλαμά], Εκδοτικός Οίκος Ελευθερουδάκης, Αθήνα, 1921, σελ. 252.

⁶ όπως παραπάνω, σελ. 253.

⁷ όπως παραπάνω

⁸ όπως παραπάνω, σελ. 261.

⁹ Δημαράς, Κ.Θ.: *Ελληνικός ρομαντισμός*, Ερμής, Αθήνα, 1994 (1982)

¹⁰ Παλαμάς, Κωστής (επιμ.:Μ. Χατζηγιακουμής): *Διονύσιος Σολωμός*, Ανατύπωση Α', Ερμής, Αθήνα, 1981, σσ. 43, 52.

³ Η πηγή αναφέρεται στο: Βελοϋδης, Γιώργος: *Κριτικά στο Σολωμό*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 2000, σελ. 235.

⁴ Αναφορά στο τετράστιχο από τον Κωστή Παλαμά στο: Παλαμάς, Κωστής (επιμ.:Μ. Χατζηγιακουμής): *Διονύσιος Σολωμός*, Ανατύπωση Α', Ερμής, Αθήνα, 1981, σελ. 165.

παρουσιάζονται οι απόψεις του Ποιητή για τη γλώσσα, μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει αυτό το έργο ως μανιφέστο του Σολωμού αλλά και όλων των ομοϊδεατών του – δημοτικιστών – που υποστήριζαν την επιβολή της κοινής ελληνικής γλώσσας, κατανοητής από όλο το έθνος και όχι μόνο από λίγους λόγιους.

Στο *Διάλογο* εντυπωσιάζουν τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Ποιητής για να στηρίζει τα επιχειρήματά του. Ανάμεσά τους αναφέρονται ο Γκαίτε, ο Δάντης, ο Λοκ, ο Νταλαμπέρ καθώς επίσης ο Σοκράτης και ο Πλάτωνας. Διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι η παιδεία του ήταν πλατιά και ότι τον ενδιέφεραν οι πνευματικές εξελίξεις στην Ευρώπη. Έλαβε ιταλική παιδεία, γιατί στην Ιταλία πέρασε τα εφηβικά και νεανικά του χρόνια. Το 1808, σε ηλικία μόλις 10 ετών, ο επίτροπος και δάσκαλός του στη Ζάκυνθο, Κόμης Μεσαλάς, τον έστειλε με τον άββα Σάντο Ρότσι στην Ιταλία για να συνεχίσει τις σπουδές του. Το 1815 αποφοίτησε από το λύκειο της Κρεμόνας και άρχισε τις σπουδές του στη Νομική του Πανεπιστημίου της Πάβιας. Μέχρι την επιστροφή του στη Ζάκυνθο το 1818, ο Σολωμός γνώρισε και συναναστρεφόταν σπουδαίους Ιταλούς λόγιους, κυρίως ποιητές και φιλόλογους, της εποχής του, όπως ο Monti και ο Montani.

Εύστοχα παρατηρεί ο Γιώργος Βελούδης, ότι «ο «εθνικός ποιητής» της Ελλάδας αρχίζει –και τελειώνει! –την ποιητική του σταδιοδρομία ως ένας ιταλός ποιητής»¹¹. Όντως, ο Σολωμός έγραψε τα πρώτα του ποιήματα στα ιταλικά όταν ακόμα σπούδαζε στην Ιταλία. Μετά την επιστροφή του στη Ζάκυνθο το 1818, συνέχισε να στιχουργεί στα ιταλικά ενώ παράλληλα έκανε τις πρώτες του απόπειρες στον ελληνικό στίχο (1821). Τα τελευταία δέκα χρόνια της ζωής του (1847-1857) γράφει ξανά ποιήματα στα ιταλικά με ελληνικά θέματα (μεταξύ άλλων «La Navicella Greca», «Ορφεο», «La Madre Greca»).

Οι σύγχρονοι του Σολωμού, που αντιδρούσαν στη γλώσσα της ποίησής του, τον κατηγορήσαν ακόμη και ότι δεν ήξερε ελληνικά. Έχοντας σπουδάξει στην Ιταλία από δέκα χρονών, κατά πάσα πιθανότητα δεν ήξερε την αρχαϊζουσα γλώσσα που υπερασπίζονταν οι λόγιοι κύκλοι της Αθήνας ως καθαρή ελληνική γλώσσα. Η επτανησιακή κουλτούρα έκλινε υπέρ της δημόδους γλώσσας και γι' αυτό, όταν ο Σολωμός επέστρεψε στη Ζάκυνθο, συναναστράφηκε ανθρώπους που στήριζαν την κοινή ελληνική, οι οποίοι τον ενθάρρυναν να ασχοληθεί με αυτήν και τον βοήθησαν να τη γνωρίσει.

Αν ήξερε την καθαρεύουσα ή αρχαία ελληνικά είναι δύσκολο να ειπωθεί με βεβαιότητα. Οι απόψεις διαφόρων μελετητών της γλώσσας του Σολωμού συνήθως αντιφάσκουν μεταξύ τους. Στην Ελλάδα το γλωσσικό ζήτημα είναι συνδεδεμένο άμεσα με την πολιτική ιδεολογία, ακόμη και τον 20^ο αιώνα. Αφού ο Σολωμός έμεινε στην Ιστορία, ως «εθνικός ποιητής», κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα αρκετοί μελετητές, μην μπορώντας ασφαλώς να αλλάξουν το γεγονός ότι έγραψε στη δημοτική, προσπάθησαν να αποδείξουν τουλάχιστον ότι γνώριζε αρχαία ελληνικά, είχε αρχαία ελληνική παιδεία και είχε επηρεαστεί από τον Όμηρο και από άλλους αρχαίους συγγραφείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω θεώρησης του έργου του Σολωμού, είναι οι

¹¹ Βελούδης, Γιώργος: *Κριτικά στο Σολωμό*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 2000, σελ. 221

απόψεις του Ν. Τομαδάκη, ότι «η μίμησις του δημοτικού τραγουδιού μάλλον προς άσκησιν ηκολουθήθη παρά προς δημιουργίαν τέχνης»¹². Και αφού ο Σολωμός δεν μπορεί να θεωρείται «εθνικός ποιητής», χωρίς να έχει χρησιμοποιήσει καθόλου τη λόγια γλώσσα, υποστηρίζει ότι ο ποιητής χρησιμοποιούσε ένα μίγμα λόγιων και λαϊκών τύπων, παραθέτοντας μία σειρά λόγιων λέξεων από τα σημαντικότερα έργα του, τον *Ύμνον εις την Ελευθερίαν* και το Γ' *Σχεδιάσμα των Ελευθερων Πολιορκημένων*.¹³ Ασφαλώς, μερικά από τα θέματα του σχετίζονται με την αρχαία Ελλάδα, όπως το ποίημα *Η σκιά του Ομήρου*. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα της σολωμικής δημιουργίας είναι ακριβώς η χρήση της δημοτικής στην προσωπική ποίηση.

Παρ' όλα αυτά είναι δύσκολο για το μελετητή της γλώσσας του Σολωμού, να φτάσει σε ορθά συμπεράσματα. Τα έργα του έχουν υποστεί πάμπολλες διορθώσεις από ορθογραφικές ως γλωσσικές. Σύγχρονοι του αντιγραφείς και μετέπειτα εκδότες των έργων του, έχουν αντικαταστήσει τους κοινούς τύπους με λόγιους. Οι πιο συστηματικές παρεμβάσεις είναι η μετατροπή των ιδιοματικών τύπων σε κοινούς ελληνικούς, ενέργεια στην οποία προέβη ακόμα και ο μαθητής του Ιάκωβος Πολλλάς. Ωστόσο, ο Σολωμός πίστευε στην ενότητα της κοινής ελληνικής γλώσσας και γι' αυτό θεωρούσε ότι οι ιδιοματικές λέξεις που χρησιμοποιούσε ήταν κατανοητές από όλους τους Έλληνες. Αυτή του την πεποίθηση εκφράζει στο *Διάλογο*, όταν γίνεται αναφορά στις διαλέκτους:

«Κύττα καλά, μη σε απατήση η διαφορά της προφοράς, ενώ κρίνεις τας διαλέκτους της Ελλάδας» δέκα λόγια, όπου εμείς έχουμε αλιώτικα από κείνα, όπου έχουν εις το Μοριά, τι πευράζον: Έπειτα, ποιαις είναι τούταις οι μεγάλαις διαφοραίς; Εμείς λέμε *πατρό*, και αλλού *λένε πάτερο*, εμείς λέμε *ματία*, και αλλού *λένε ματιά*, εμείς λέμε *αέρας*, και αλλού *λένε αέρας*.....τι διαφορές είναι τούταις; δεν ακουόμαστε ανάμεσό μας;»¹⁴

Η ποιητική διαίσθηση σε συνδυασμό με τον ιδεολογικό του προσανατολισμό για ζωντανή «κοινή» γλώσσα ως «εθνική γλώσσα», στρέφουν το Σολωμό στο δημοτικό τραγούδι, τη βασική πηγή «λαϊκών» τύπων. Επιστρέφοντας στη Ζάκυνθο, ξεκινά να συλλέγει δημοτικά τραγούδια από τον τόπο του και από άλλα μέρη της Ελλάδας. Επίσης παρακολουθεί και τις συλλογές που εκδίδονται από άλλους ερευνητές με κύρια τα *Chants populaires de la Grèce moderne* (1824-1825) του Claude Fauriel αλλά και τα *Canti Popolari* (1841) του Tomasseo, στον οποίο –όπως αναφέρεται παρακάτω – έστειλε τραγούδια της Ζακύνθου για τη συγκεκριμένη συλλογή.

Άμεση απόδειξη για τη συλλογή δημοτικών τραγουδιών από το Σολωμό αποτελεί μόνο ένα χειρόγραφο τετράδιο κυπριακών τραγουδιών, που βρέθηκε ανάμεσα στα χειρόγραφα του ποιητή. Ο ποιητής έχει μάλιστα καταγράψει τα τραγούδια σύμφωνα με

¹² Τομαδάκης, Νικόλαος Β. (επιμ.): *Διονύσιος Σολωμός*, Αετός, Αθήνα, 1954, σελ. ρζ.

¹³ όπως παραπάνω, σελ. ρζ'

¹⁴ Σολωμού, Διονύσιου: *Διάλογος*, στο: Σολωμός, Διονύσιος: *Απαντα. Τα ευρισκόμενα* [Μετά πρόλογου περί του βίου και των έργων του ποιητού υπό Κωστή Παλαμά], Εκδοτικός Οίκος Ελευθεροδάκης, Αθήνα, 1921, σελ. 261.

το φωνητικό σύστημα γραφής.¹⁵ Άλλες πηγές που μαρτυρούν τη συλλογή δημοτικών τραγουδιών είναι η επιστολή του Tommaso προς τον Α. Μουστοξύδη, στην οποία ζητά από το Σολωμό να του στείλει τραγούδια Ζακυνθινά.¹⁶

Εκτός από την άμεση αναζήτηση, ο Σολωμός ζητούσε και από φίλους του να του προμηθεύουν δημοτικά τραγούδια. Παράδειγμα τέτοιας εξυπηρέτησης αποτελεί η περίπτωση του Γεώργιου Ιακωβάτου, ποιητή και φίλου του Σολωμού, ο οποίος τουλάχιστον μία φορά, τον προμήθευσε με δημοτικά τραγούδια της Κεφαλλονιάς. Ο Σολωμός δεν εξέδωσε ποτέ τα τραγούδια που συγκέντρωνε και πιθανόν να μην είχε τέτοιο σκοπό. Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι τα συγκέντρωνε για προσωπική του χρήση, προκειμένου να κατανοήσει καλύτερα τη φύση της δημόδους γλώσσας και της λυρικής της δύναμης καθώς επίσης τη μετρική και τη θεματολογία των δημοτικών τραγουδιών.

Ο Σολωμός στράφηκε και προς την κρητική λογοτεχνία του 17^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα στον *Ερωτόκριτο*. Το ποίημα αυτό του Βιτσέντζου Κορνάρου, τυπικό δείγμα της κρητικής λογοτεχνίας, έχει στίχο δεκαπεντασύλλαβο –χαρακτηριστικό και του δημοτικού τραγουδιού –και είναι γραμμένο στο κρητικό ιδίωμα. Αυτά τα χαρακτηριστικά συνέβαλαν στο να διαδοθεί και στα πλαίσια της προφορικής παράδοσης, δηλαδή ως δημοτικό τραγούδι. Σύμφωνα με τον Κουτσίλιερη, ο Σολωμός είναι «ένας εκ των Επτανησίων, οι οποίοι με το αυτί ‘χάρηκαν’ τον Ερωτόκριτο και τα άλλα προϊόντα της ποιήσεως της Κρήτης»¹⁷, που σημαίνει ότι δε διάβασε το κείμενο αλλά το άκουσε να απαγγέλεται ή να τραγουδιέται. Η εξοικείωση με τον *Ερωτόκριτο* τον βοήθησε περισσότερο να κατανοήσει την τεχνική του δεκαπεντασύλλαβου. Επίσης, η γλώσσα του ποιήματος ενίσχυσε την πεποίθησή του για ουσιαστική ενότητα της κοινής ελληνικής γλώσσας, ανεξάρτητα από διάφορα ιδιώματα.

Η γλώσσα του Σολωμού δημιούργησε έντονες αντιδράσεις –θετικές και αρνητικές. Το 1936, ο Γιώργος Σεφέρης τον κατέταξε ανάμεσα στους «τρεις μεγάλους πεθαμένους ποιητές μας που δεν ήξεραν ελληνικά»¹⁸ (Οι άλλοι δύο ποιητές είναι ο Ανδρέας Κάλβος και ο Κωνσταντίνος Καβάφης). Το ότι ο Σολωμός επέλεξε την «κοινή» ελληνική γλώσσα, δεν απορρέει από το γεγονός ότι δεν ήξερε την καθαρεύουσα. Ο ίδιος αναφέρει στο *Διάλογο* «Μήγαρις έχω άλλο ‘ς το νου μου, πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;»¹⁹.

¹⁵ Χατζηγιακουμής, Εμμ. Κ.: *Νεοελληνικά πηγαί του Σολωμού. Κρητική Λογοτεχνία.*

Δημόδη μεσαιωνικά κείμενα. Δημοτική ποίηση. Διατριβή επί διδασκαλία. Εν Αθήναις, 1968, σελ. 133.

¹⁶ Η πηγή αναφέρεται στο: Χατζηγιακουμής, Εμμ. Κ.: *Νεοελληνικά πηγαί του Σολωμού. Κρητική Λογοτεχνία. Δημόδη μεσαιωνικά κείμενα. Δημοτική ποίηση.* Διατριβή επί διδασκαλία. Εν Αθήναις, 1968, σελ. 134.

¹⁷ Κουτσίλιερης, Ανάργυρος Γ.: *Συμβολή εις την γλώσσαν του Σολωμού*, Εναίσιμος επί διδασκαλία διατριβή υποβληθείσα εις Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1967, σελ. 62.

¹⁸ Αναφέρεται στο: Βελοούδης, Γιώργος: *Κριτικά στο Σολωμό*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 2000, σελ. 143.

¹⁹ Σολωμού, Διονυσίου: *Διάλογος*, στο: Σολωμός, Διονύσιος: *Άπαντα. Τα ευρισκόμενα* [Μετά προλόγου περί του βίου και των έργων του ποιητού υπό Κωστή Παλαμά], Εκδοτικός Οίκος Ελευθερουδάκης, Αθήνα, 1921, σελ. 250.

Επιηρεασμένος από τον Ευρωπαϊκό Ρομαντισμό, είχε σχηματίσει ανάλογη ιδεολογία που συνδύαζε τη γλώσσα και την ελευθερία, όπου γλώσσα εννοείται η γλώσσα του έθνους, δηλαδή του λαού, την οποία χρησιμοποίησε στην ποίησή του. Ίσως επειδή τα λόγια του ήταν κατανοητά από το λαό, διαφεύστηκαν οι στίχοι του Αλέξανδρου Σούτσου²⁰, και παρά τις κατά καιρούς δριμείς επικρίσεις εναντίον τους, παρέμειναν ως σήμερα ζωντανά.

Βιβλιογραφία

Βελοούδης, Γιώργος: *Κριτικά στο Σολωμό*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 2000.

Δημαράς, Κ.Θ.: *Ελληνικός ρομαντισμός*, Ερμής, Αθήνα, 1994 (1982).

Καψωμένος, Ερατοσθένης: *Ο Σολωμός και η ελληνική πολιτισμική παράδοση*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 1998.

Κουτσίλιερης, Ανάργυρος Γ.: *Συμβολή εις την γλώσσαν του Σολωμού*, Εναίσιμος επί διδασκαλία διατριβή υποβληθείσα εις Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1967.

Μεταλληνός, Γ.Δ.: *Οι αδερφοί Ιακωβάτοι ως συλλογείς δημοτικών τραγουδιών χάριν του Δ. Σολωμού*, Παρνασσός 13, 1971, σσ. 90-118.

Παλαμάς, Κωστής (επιμ.:Μ. Χατζηγιακουμής): *Διονύσιος Σολωμός*, Ανατύπωση Α', Ερμής, Αθήνα, 1981.

Πολυλάς, Ιάκωβος: *Προλεγόμενα*, στο: Κεχαγιόγλου, Γιώργος (επιμ.): *Εισαγωγή στην ποίηση του Σολωμού*. Επιλογή κριτικών κειμένων, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999.

Σολωμού, Διονυσίου: *Διάλογος*, στο: Σολωμός, Διονύσιος Τωμαδάκης, Νικόλαος Β. (επιμ.): *Διονύσιος Σολωμός*, Αετός, Αθήνα, 1954: *Άπαντα. Τα ευρισκόμενα* [Μετά προλόγου περί του βίου και των έργων του ποιητού υπό Κωστή Παλαμά], Εκδοτικός Οίκος Ελευθερουδάκης, Αθήνα, 1921.

Τωμαδάκης, Νικόλαος Β. (επιμ.): *Διονύσιος Σολωμός*, Αετός, Αθήνα, 1954.

Χατζηγιακουμής, Εμμ. Κ.: *Νεοελληνικά πηγαί του Σολωμού. Κρητική Λογοτεχνία. Δημόδη μεσαιωνικά κείμενα. Δημοτική ποίηση.* Διατριβή επί διδασκαλία. Εν Αθήναις, 1968.

Merlier, Octave: *Exposition du centenaire de Solomos*, Institut Français d'Athènes, Athènes, 1957.

²⁰ βλ. παραπάνω: σελ. 1